# OSOBNOST I MOĆ

Kershaw, Ian. *Osobnost i moć*, Fraktura, Zaprešić, 2024., 474 str.

„Moglo bi se reći da se u iznimnim vremenima pojavljuju iznimni vođe koji se upuštaju u iznimne – često strahotne – pothvate. Pogoduju im duboke, strukturne krize“ (9). Ovim riječima britanski povjesničar Ian Kershaw započinje svoje relativno kratko, ali dobro strukturirano djelo o dvanaestero europskih državnika koji su, svaki na svoj način, obilježili Europu dvadesetog stoljeća. Knjiga *Osobnost i moć* istražuje kako su državnici različita porijekla i u različitim političkim sustavima došli na vlast te do koje mjere utjecali na političke promjene. Neki od odabranih državnika bili su diktatori, poput Hitlera, Mussolinija i Staljina, a neki, poput Churchilla i Margaret Thatcher barem su načelno vjerovali u demokratski sustav. Svakome od njih u knjizi je posvećeno oko tridesetak stranica. Autor kronološki pokušava obuhvatiti kratko dvadeseto stoljeće pa tako započinje s Lenjinom i boljševičkom revolucijom, a završava s Helmutom Kohlom i ujedinjenjem Njemačke. Ian Kershaw britanski je povjesničar i pisac za kojeg se smatra da je jedan od vodećih stručnjaka za nacističku Njemačku i Adolfa Hitlera. U Hrvatskoj je do sada prevedeno nekoliko njegovih knjiga, *Do pakla i natrag* (Fraktura, 2017), *Do nade i natrag* (Fraktura, 2018), *Kraj* (V.B.Z., 2018), a od dvije biografske knjige o Hitleru, nažalost, preveden je samo prvi dio – *Hitler 1998.-1936.: Oholost* (Vizura, 2000).

Knjiga započinje uvodom u kojem Kershaw objašnjava kriterije kojima se služio pri odabiru državnika. Ograničio se na one europske političke vođe čiji je utjecaj bio od velike važnosti i nije se sveo na njihovu vlastitu zemlju. Navodi kako je odabrao one ličnosti koje su na poseban, a često i vrlo poguban način, utjecale na tijek europske povijesti dvadesetog stoljeća te dodaje kako ovo djelo, iako sadrži kratke biografske podatke o ličnostima, nije knjiga biografija. Prvo poglavlje posvećeno je vođi revolucije i osnivaču boljševičke države – Vladimiru Iljiču Lenjinu. Ovdje spominje i Lava Trockog kojeg opisuje kao operativnog, a Lenjina kao vrhovnog zapovjednika revolucije. Lenjinova potpuna vlast nad čitavom golemom zemljom svela se na vrlo kratko razdoblje između kraja Građanskog rata ujesen 1920. i moždanog udara koji ga je onesposobio u svibnju 1922. „Posjedovao je neiscrpnu energiju i zračio je dinamizmom. Bio je govornik koji publici raspaljuje strasti (u svakom slučaju, njemu sklonoj publici), nadareni polemičar koji oštroumnošću i agresivnim stilom s lakoćom svladava protivnika u verbalnim i pisanim raspravama, a u traktatima suvereno vlada marksističkom dijalektikom“ (36).

Drugo poglavlje bavi se ikonom fašizma – Benitom Mussolinijem. Skoro četvrt stoljeća Mussolini je imao odlučujući utjecaj na povijest Italije, potom i cijele Europe, a kao saveznik Njemačke i Japana u Drugom svjetskom ratu i na izvaneuropski prostor. Bio je na čelu diktature u Italiji više od dva desetljeća. No, nije Mussolini „osvojio“ vlast, naglašava Kershaw. On je pozvan da je preuzme. Liberalnu i konzervativnu elitu znatno je više zabrinjavala socijalistička ljevica nego fašistička desnica. A kada su Mussolinijevi batinaši u kolovozu 1922. skršili pokušaj socijalista da pokrenu generalni štrajk, „vladajuća elita na izopačen je način počela tumačiti fašizam kao zaštitnika zakonitosti, iako je znala da fašisti pripremaju oružanu pobunu“ (72).

U sljedećem poglavlju, koje je ujedno i jed-

no od najzanimljivijih dijelova, Kershaw iznosi kratke biografske segmente Adolfa Hitlera u kojima analizira njegovu osobnost. Ovdje na vidjelo izlazi autorova ekspertiza vezana za kompleksnu problematiku Trećeg Reicha. Navodi da je Hitler bio dominantan, žučljiv, netrpeljiv i egocentričan. Jednom kada se posvetio politici, njegove osobine ličnosti preobrazile su se u prednosti: „čvrsti stavovi, netrpeljivost i rijedak dar za demagošku retoriku (koji je do tada bio nevidljiv) bili su važna obilježja političara u usponu“ (101). Najznačajniji dio poglavlja bavi se njegovom vanjskom politikom, pa tako ističe da je upravo Hitlerova moć da osobno donosi odluke tamo bila najočitija. Njegovi vanjskopolitički potezi bili su oportunistički, ali su ostajali dio nepromjenjivog ideološkog okvira. Vješto je koristio svaku konkretnu situaciju. U posljednjoj etapi katastrofe Hitlerovo uporno bipolarno inzistiranje na totalnoj pobjedi ili potpunom porazu dočekalo je logičan rasplet.

Četvrto poglavlje posvećeno je, kako autor navodi u podnaslovu, „krvniku vlastitog naroda i heroju Velikog domovinskog rata“ – Josifu Staljinu. Staljin je preobrazio društvo i ekonomiju svoje zemlje. Nije bio lud, iako su ga takvim, ističe Kershaw, smatrali promatrači Velikog terora. Teror je otpočetka bio sastavnica sovjetskog režima, ali je groteskno kulminirao tridesetih godina, što je bila izravna posljedica Staljinove osobne vlasti u specifičnim uvjetima koji su ohrabrili i omogućili širenje tog terora u svim segmentima društva. U Drugom svjetskom ratu predvodio je Sovjetski Savez do pobjede, a potom je temeljito izmijenio Europu nametanjem sovjetske vladavine istočnoj polovini kontinenta. Nakon Staljinove smrti 1953. i obračuna s njegovim kultom ličnosti pod Hruščovom, režim je počeo gubiti svoj strahotni dinamizam, ali je strukturno i suštinski ostao isti.

U nastavku obrađuje britanskog ratnog premijera Winstona Churchilla. Autor naglašava kako je zapravo do 1940. Churchill bio neuspješan političar. Na stanovit način nije bio čovjek dvadesetog nego devetnaestog stoljeća, a vjera u Imperij bila je temelj njegovog cjelokupnog djelovanja. Bio je uvjeren da je „bijela rasa“ superiorna „domorocima“ u kolonijama i prema njima je osjećao neku vrstu očinske odgovornosti. Imao je važna poznanstva i veze, što mu je olakšalo napredovanje. Ukupno vrednovanje njegove ličnosti i učinka na vlast ovisi prije svega o njegovoj ulozi u Drugom svjetskom ratu. Churchillove diktatorske sklonosti, posebno naglašava autor, došle su do punog izražaja u okolnostima ratnog stanja i kriznog upravljanja. Osobine na koje se nekada gledalo kao na nagle i nepromišljene sada su se preobrazile u odlučnost i dinamičnost. „Churchill je bio bezgranično tašt. Imao je vrlo visoko mišljenje o sebi i urođeno samopouzdanje tipično za britansku aristokraciju. Aristokratsko porijeklo usadilo mu je i snažan osjećaj dužnosti i svrhe, kao i duboko uvjerenje da posjeduje autoritet koji zaslužuje samo pripadnik vladajuće elite“ (158).

Šesto poglavlje pruža stručan i zanimljiv prikaz obnovitelja francuske veličine – Charlesa de Gaullea. Kershaw napominje da je de Gaulle bio imperijalist koji je likvidirao francuski kolonijalni imperij i nacionalist koji je Francusku uveo u nadnacionalni okvir Europske zajednice. Bio je duboko konzervativan i imao patrijarhalan stil vladanja. „Bio je dogmatski tvrdoglav, ali vješt taktičar. Mnogima s kojima je surađivao bio je nepodnošljiv, arogantan, netrpeljiv, razdražljiv, nerijetko grubo nepristojan, čak i prema lojalnim pristašama“ (190). U knjizi se autor dotaknuo i „de Gaulleova mita“ – herojske predodžbe o spasitelju Francuske, no na kraju poglavlja zaključuje da ga je zapravo pregazilo vrijeme. „U dvjema krizama, 1940. i 1958., njegova ličnost odigrala je ključnu ulogu u oblikovanju sudbine Francuske. Iako nisu imali neposrednih posljedica, svibanjski događaji 1968. pokazali su da je Francuska prerasla bizarnu varijantu osobne vlasti kakvu je utjelovio de Gaulle“ (212).

Sedmo poglavlje bavi se prvim kancelarom Zapadne Njemačke – Konradom Adenauerom. Kershaw ističe kako je bio čovjek snažne volje s primjetnim autoritarnim sklonostima. Njegov stil vladanja ocjenjivao se kao most između patrijarhalne države i višestranačke demokracije. U poglavlju spominje i moralno upitne odluke Adenauerove administracije – upadljivi kadrovski kontinuitet s Trećim Reichom u javnim službama, pravosuđu i medicini te među nastavnicima i znanstvenicima. Smatra kako je to nesumnjivo zasjenilo njegovo nasljeđe. Kritičari su i tada i poslije smatrali da je rehabilitacija toliko ljudi zloćudne prošlosti moralno nepodnošljiva i da je ostavila trajnu mrlju na Adenauerovu ugledu. Sljedeće poglavlje posvećeno je Franciscu Francu kojeg autor naziva „križarem nacionalizma". Smatra da je nesumnjivo bio proizvod izvanrednih okolnosti, a neke od njih bile su „španjolski odraz opće poremećenosti međuratne Europe" (252). Kershaw navodi da je Franco bio ličnost koja u drugačijoj epohi i drugačijim okolnostima ne bi ostavila traga u povijesti. Na kraju napominje kako nije posjedovao demagoške vještine niti je stvorio masovni pokret odanih sljedbenika.

Jedno od značajnijih dijelova knjige zasigurno je poglavlje koje je posvećeno Josipu Brozu Titu. Tito, kojeg je Kershaw okarakterizirao kao „neokrunjenog kralja socijalističke Jugoslavije", od svih ličnosti kojima se ova knjiga bavi jedini je došao na vlast kao pobjednik u svjetskom ratu i simultanom građanskom ratu. Navodi da je uspješno odolio Staljinovom pritisku, povukao Jugoslaviju iz Istočnog bloka i učinio ju jedinom europskom komunističkom državom neovisnom o Moskvi. Suptilnom diplomacijom Jugoslaviji je podario međunarodnu važnost, kao zemlji koja u Hladnom ratu nije pripadala ni Istoku ni Zapadu i mudro je manipulirao suprotstavljenim interesima Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država, čime je Jugoslaviji priskrbio nemale koristi. Također, odigrao je presudnu ulogu u osnivanju Pokreta nesvrstanih zemalja. „Neovisno o značajnom udjelu propagandne manipulacije, bilo bi pogrešno tvrditi da Tito nije uživao genuinu popularnost. Posebno početnih godina, kao legendarni ratni vođa i čovjek koji je obranio zemlju od sovjetske prijetnje. Bio je utjelovljenje nacionalnog ponosa, koji nije bio isključivo psihološke naravi. Titov režim oslobodio je golemu društvenu i političku energiju" (296). Ovo je ujedno poglavlje u kojem prevoditelj Vuk Perišić najviše intervenira i ispravlja faktičke greške.

Deseto poglavlje posvećeno je jedinoj ženskoj ličnosti u knjizi – britanskoj premijerki Margaret Thatcher. U Downing Street broj 10 ušla je obećavši radikalnu preobrazbu nakon desetak godina političkih i ekonomskih nevolja, ali i ozračja nezadovoljstva zbog slabljenja Carstva. „Bila je neuobičajeno samouvjerena, sigurna da je uvijek u pravu. Uz hitrost uma, oštrinu u raspravi i odlučno odbacivanje kompromisa te su je osobine učinile neugodnom protivnicom koju je teško poraziti u političkoj borbi. Samouvjerenost je počivala na njezinim instinktima i ukorijenjenim vrijednostima stečenim u mladosti" (312). Argentinska invazija na Falklandsko otočje mogla se završiti pogubno za nju, ali su njezine akcije zajamčile preobrazbu Falklandskog rata u veliki trijumf. Druga važna politička borba koja je obilježila Margaret Thatcher je sukob sa sindikatom rudara. „Gospođa Thatcher pokušala je povezati rat protiv vanjskog s borbom protiv „unutarnjeg neprijatelja", ali slika rudara kako se teškim korakom pod sindikalnim zastavama vraćaju na rad nije budila entuzijazam" (330). Vlada je slomila kralježnicu najmoćnijeg britanskog sindikata, no obračun s rudarima u Britaniji značio je povezivanje propasti rudarske industrije s trajnim nasljeđem mržnje prema Vladi Margaret Thatcher. U vrijeme kad je napustila dužnost, Britanija je nesumnjivo bila vrlo drugačija zemlja. Oslabljen je „socijalizam" oslonjen na sindikalni pokret, ovlasti države u ekonomiji ograničene su, nacionalizacija je

poništena, nastupila je privatizacija, a prevlast tržišta naglašen.

Predzadnje poglavlje bavi se državnikom koji je doživljen kao grobar Sovjetskog Saveza – Mihailom Gorbačovom. Godine 1985. postao je vođa supersile, a šest godina kasnije ta je supersila bila slaba, osiromašena i ponižena. „Bio je misionarski uporan, ali nije samo propovijedao i docirao, nego je bio spreman i slušati i učiti. Uz entuzijazam i urođeni optimizam, bio je šarmantan, rječit i vrlo inteligentan, otvoren za raspravu na način potpuno stran dotadašnjim sovjetskim vođama. Radije je uvjeravao nego izdavao naredbe“ (353). Gorbačov je od 1987. do 1989. ubrzao i radikalizirao promjene, a dva simbola reformi – perestrojka i glasnost – obilježit će goleme transformacije u Sovjetskom Savezu. Držao je da inherentnu rigidnost ekonomije i strukture vlasti treba oslabiti i da je to moguće samo decentralizacijom i liberalizacijom. Jednom kada su kočnice otpuštene, liberalizacija se neizbježno i sve intenzivnije preobražavala u zahtjev za demokratizacijom, i to odozdo. Gorbačovljeva je vlast od jeseni 1989. postojano slabjela, da bi ujesen 1991. potpuno iščeznula. Zadnje poglavlje posvećeno je kancelaru njemačkog ujedinjenja i europskih integracija – Helmutu Kohlu. Dramu koja je završila ujedinjenjem Njemačke omogućio je Gorbačov, podržao Bush, a režirao i doveo do raspleta Kohl. Njegov međunarodni uspjeh, njegovo nasljeđe i njegov ugled potpuno su oblikovani prekretničkim događajima 1989. i 1990. Moć i utjecaj Helmuta Kohla bili su na vrhuncu od 1989. do 1992., no popularnost mu je uskoro počela opadati. Najvažniji razlozi bili su visoka cijena ujedinjenja koju je platila njemačka ekonomija i odluka o zamjeni moćne njemačke marke zajedničkom europskom valutom.

Knjiga *Osobnost i moć* nudi edukativan i pregledan prikaz dvanaest europskih političkih ličnosti u dvadesetom stoljeću. Ian Kershaw postavlja tezu da su državnici o kojima govori bili tvorci povijesti samo zato što su bili proizvod jedinstvenog spleta okolnosti koji im je omogućio stjecanje i obnašanje vlasti. „Rat je najvažniji neosobni faktor. Da se nije dogodio prvi svjetski rat, mogućnost da bi Lenjin (i njegov nasljednik Staljin), Mussolini i Hitler postali vođe svojih država bila bi svedena na ništicu. Da se Drugi svjetski rat nije dogodio, vrlo je vjerojatno da Churchill, de Gaulle i Tito ne bi došli na vlast. Rat i njegovo razorno nasljeđe najočitija je, ekstremna kriza koja pruža priliku onoj vrsti vođe koji ponajbolje predstavlja težnju ekstremnog razrješenja krize ili nudi nadu u nacionalno spasenje“ (408). Kershaw pokušava odgovoriti na pitanja kako su i zašto određeni politički vođe doživljeni „velikim“ te kako osobine određene ličnosti mogu biti politički odbojne u jednom vremenu, a privlačne u drugome. Na ova pitanja nudi zanimljive i indikativne odgovore s fokusom na njihovu osobnost. Kershaw piše jednostavnim i dinamičnim stilom i na taj način u potpunosti zaokuplja pažnju čitatelja. Stoga će ovo znanstveno utemeljeno djelo, u prijevodu Vuka Perišića, zasigurno biti interesantna i korisna literatura kako stručnjacima tako i širem čitateljstvu.

*Bruno Korea Gajski*